

— VINCENT BEVINS —

HET protest DECENNIUM

WERELDWIJDE OPSTANDEN
2010-2020

INLEIDING

Op 13 juni 2013 viel de militaire politie ons aan. We stonden op de Rua da Consolação, in het centrum van de grootste stad van Zuid-Amerika. De menigte was tot stilstand gekomen en keek naar de zwaarbewapende politiemacht die zich iets verderop in de omhooglopende straat had opgesteld. We wisten niet goed wat we met de situatie aan moesten. De politie blijkbaar wel. Zonder enige waarschuwing opende ze het vuur op de menigte, met traangasgranaten en flitsgranaten en misschien ook – het was op dat moment lastig te zeggen – met rubberkogels. Hoe dan ook, we werden gedwongen zo snel mogelijk dekking te zoeken en konden nog maar aan één ding denken en dat was onze eigen veiligheid. Dat is ook precies het doel van zulke repressieve acties: dat de menigte ophoudt een menigte te zijn en gereduceerd wordt tot een verzameling losse individuen. Je doet je ogen dicht en duikt in elkaar. Af en toe werp je een snelle blik om je heen. Hoe kom ik hier weg? We stoven naar alle kanten de nacht in en doken de eerste de beste hoek of spleet in die we tegenkwamen. Het was donker, de winter was in aantocht en het was koud, hoewel het in São Paulo nooit écht koud wordt. Ik dook het portiek in van een van de vele wolkenkrabbers die de stad rijk is. Het duurde even voor ik van de schrik bekomen was. Pas toen ik mijn ademhaling onder controle had, wist ik weer waar ik was.

Ik was al bij heel wat demonstraties geweest, overal in de wereld en ook in Brazilië, maar dit had ik nog nooit meegemaakt. Meestal kent de escalatie een soort opbouw: eerst worden er wat provocaties en waarschuwingen uitgewisseld en dan pas grijpt de politie hard in. Voordat het echte geweld losbarst krijg je een paar keer de kans om weg te gaan, en vaak kun je ook wel begrijpen waarom de politie ten slotte ingrijpt. Maar deze keer niet. Deze keer voelde het als een doelbewuste aanval van de staat.

Ik was daar niet als demonstrant. Ik was aan het werk als journalist; als buitenlandcorrespondent en als een van de weinige Amerikanen met een rol in de Braziliaanse media. Het voelt een beetje gek om te zeggen dat de politie 'ons' aanviel, omdat de charge waarschijnlijk helemaal niet op journalisten gericht was en wij als journalisten ook niet tot de dappere hoofdrolspelers behoorden die die avond een risicovolle poging deden geschiedenis te schrijven. Het feit echter dat die avond ook voor journalisten een bittere bijmaak had, zegt denk ik alles over het historische belang van de gebeurtenissen.

Er wordt veel duidelijk als we de aanloop naar de politieaanval onder de loep nemen. Maar wat er daarna gebeurde is eigenlijk veel interessanter, en roept veel meer vragen op. Hoe hebben de protesten van juni 2013 kunnen leiden tot het Brazilië zoals dat tegen het einde van dat decennium bestond? Het antwoord op deze vraag is absoluut niet eenduidig. Als je het aan de Brazilianen zelf vraagt, levert dat uitgebreide en veelal heel diverse en tegenstrijdige analyses op, maar ook uitbarstingen van woede of verdriet gevolgd door een wezenloze blik in de verte.

Ik zal alvast in het kort vertellen wat er gebeurde. Na het politieoptreden van 13 juni kregen de Brazilianen plots enorm veel sympathie voor de demonstraties waarmee een kleine, uit linkse en anarchistische mensen bestaande groep een goedkoper openbaar vervoer had geprobeerd af te dwingen. Miljoenen mensen gingen de straat op en deden de Braziliaanse politiek op haar grondvesten schudden. De deelname van al die nieuwe betogers, die ook nieuwe eisen inbrachten, zoals beter onderwijs, betere gezondheidszorg en minder corruptie en politiegeweld, resulteerde in een massaprotest dat als progressief getypeerd kon worden. Dat was ook precies hoe de Arbeiderspartij, die sinds 2003 aan de macht was, het oproer interpreteerde: als een progressieve beweging.

Begin 2013 kon je beweren dat de Partido dos Trabalhadores (PT), de Braziliaanse Arbeiderspartij, het belangrijkste sociaaldemocratische project in de geschiedenis van het mondiale Zuiden had volbracht. In een land dat niet tot de rijke eerste wereld behoorde, was het een min of meer linkse regering gelukt om binnen het kapitalistische systeem economische groei te combineren met een sociaal beleid dat de armoede substantieel verminderde, en ondertussen wijdverbreide steun te verwerven binnen een liberale democratie. Luiz Inácio 'Lula' da Silva en

zijn opvolger Dilma Rousseff hadden de indruk dat de mensen die in juni 2013 de straat op gingen gewoon om meer vroegen. Een paar jaar later werd het land echter geregeerd door de meest radicaal-rechtse gekozen leider ter wereld, een man die openlijk opriep tot een terugkeer naar dictatuur en grootschalig geweld. De publieke dienstverlening stortte in, de armoede nam toe, en ondertussen schepten ambtenaren op over een staat die Braziliaanse burgers vermoordde.¹ Kortom, de Brazilianen kregen precies het tegenovergestelde van waar ze in juni 2013 om leken te hebben gevraagd.

In de jaren 2010-2020 waren dit soort verhalen verre van uniek. Over de hele wereld braken massaprotesten uit, die fundamentele veranderingen leken in te luiden. De betogers zelf raakten in een overwinningsroes en de internationale pers reageerde optimistisch en stak de loftrumpet over de protesten. Maar jaren later, toen de buitenlandse verslaggevers vaak al vertrokken waren, bleken de opstanden iets heel anders te hebben opgeleverd dan de bewegingen voor ogen had gestaan, sterker nog, misschien hadden ze daar zelf de kiem voor gelegd. Nergens was het gegaan zoals de demonstranten het graag gezien hadden. Veel te vaak was het, gemeten naar de maatstaven die de straat zelf gesteld had, alleen maar veel slechter geworden.

Je zou de geschiedenis van die tien jaar misschien zelfs kunnen vertellen als het verhaal van massaprotesten en hun onverwachte consequenties. Op het risico af té ambitieus te zijn, is dat precies wat ik in dit boek zal proberen. Wat gebeurt er als we het verhaal van de wereld tussen 2010 en 2020 op papier zetten met één raadselachtige vraag als leidend principe: hoe kon het gebeuren dat zo veel massaprotesten het tegenovergestelde opleverden van waar ze om vroegen?

Nadat ze in 2010 in Tunesië waren begonnen, groeiden de protesten heel snel uit tot iets wat veel groter en heel anders van karakter was dan wat zowel de betogers als de regering aanvankelijk hadden verwacht. Toen de regering was afgezet, braken ook elders in de regio protesten uit. Leaders werden afgezet of gedwongen tot radicale veranderingen, een ontwikkeling die de buitenlandse pers al snel de ‘Arabische Lente’ noemde.

In 2013 konden Braziliaanse burgers en media voor hun interpretatie van de beginnende protestbeweging dus gebruikmaken van enkele kant-en-klare concepten. Sommige nieuwsorganen noemden de de-

monstraties van juni de ‘Braziliaanse Lente’.² Toen we op 13 juni ’s avonds met traangasgranaten werden beschoten, scandeerde de menigte: ‘De liefde is over. Turkije is hier!’ Ze verwezen naar de protesten en de onderdrukking die op datzelfde moment gaande waren in Istanbul. Ik zette het op Twitter en mijn tweet ging viraal – een van mijn eerste ervaringen met de hoogte- en dieptepunten van sociale media. In de weken erna kreeg ik foto’s en berichten uit het Gezipark, waar Turkse demonstranten borden omhooghielden met teksten als ‘De hele wereld is São Paulo’ en ‘Turkije en Brazilië zijn één’. In 2020, na een periode van wereldwijde oproeren, van Chili tot Hongkong, konden we terugkijken op een decennium met meer massaprotesten dan op enig ander moment in de geschiedenis, meer nog dan in de befaamde roerige jaren zestig.³

Maar klopte het? Was São Paulo de hele wereld? En ‘Overall is Tahrir’, zoals de Egyptische slogan aan het begin van het decennium luidde, kon je dat met recht zeggen? Ik denk dat het op veel plekken, en zeker in Brazilië, anders was gelopen als deze relatie niet was gelegd. Had het zin om in Brazilië of zelfs in de Arabische wereld te verkondigen dat de ‘Lente’ was aangebroken? Bepaalde massademonstraties waren zowel de emotionele als tactische inspiratiebron van opstanden elders in de wereld. Maar de lokale contexten liepen sterk uiteen. Door de protesten in mondiaal perspectief te plaatsen, kunnen we zien in welk opzicht ze overeenkwamen en in welk opzicht ze wezenlijk verschilden. Om te begrijpen wat er in die tien jaar gebeurde en daar lering uit te trekken, moeten we naar zowel de overeenkomsten als de verschillen kijken.

Of we het erkennen of niet, of we het nu met het blote oog kunnen zien of niet, we leven in een mondiaal systeem. Zelfs al in 1789, het jaar van de revolutie die de voorwaarden schiep voor de vele politieke bewegingen die daarna kwamen, reageerde de internationale gemeenschap op de veranderingen in Frankrijk. En sindsdien zijn we alleen maar afhankelijker van elkaar geworden. Ongeacht in welke vorm je dit boek leest (paperback of e-book), het is het product van menselijke arbeid en grondstoffen uit alle delen van de wereld, net als je kleren en vrijwel al je andere bezittingen. Dit mondiale systeem kunnen we onmogelijk buiten de bespreking van een ambitieuze politieke beweging houden.

Voordat we aan het uitgebreide verhaal over de massaprotesten in de jaren 2010-2020 beginnen, kunnen we alvast wijzen op de morele

en tactische voorkeuren die bij de betogers leken te bestaan. Je hoorde overal, in verschillende mate, dat het ‘horizontaal’ gestructureerde, ‘spontane’ en digitaal georganiseerde protesten in straten en op pleinen van grote steden waren. De vorm van het protest was een ‘prefiguratie’ van de samenleving die de demonstranten tot stand wilden brengen. Begrippen die misschien minder bekend zijn, zoals ‘horizontalisme’ en ‘prefiguratie’ of ‘voorafschaduwing’, zal ik toelichten aan de hand van hun ontstaansgeschiedenis en hun huidige betekenis zoals die door die geschiedenis is voortgebracht. (Hetzelfde zal ik overigens doen voor begrippen die waarschijnlijk bekender zijn.) Een politieke strijd voeren gaat niet vanzelf. Wanneer er sprake is van onrecht, is er veel wilskracht en energie voor nodig om iets aan dat onrecht te doen. Je moet in actie komen, je stem laten horen en bepaalde daden stellen. De eerste stappen die je zet zijn naar mijn idee geïnspireerd op wat je in eigen land – of, steeds vaker, in andere landen, via internet – hebt gezien of meegemaakt.⁴

Vervolgens moet je na die eerste stappen nog een totaal ander en zeer verraderlijk pad bewandelen om het onrecht recht te zetten of de samenleving te verbeteren. Dit laatste is sinds 2010 erg lastig. Het is mijn bedoeling de keten van besluiten en hun consequenties zorgvuldig te analyseren en de gebeurtenissen tussen 2010 en 2020 chronologisch te rangschikken, in de hoop daar lering uit te kunnen trekken. Na vier jaar aan dit boek te hebben gewerkt, durf ik te zeggen dat die hoop terecht is geweest.

Ik ben geen historicus, en ik heb al helemaal geen geslaagde revolutie op mijn naam staan. Ik ben gewoon een journalist en kan dus zelf weinig ter lering meegeven. Wat ik wél kan, is roekeloos rondgaan over de wereld om mensen op te sporen die weten hoe de vork in de steel zit. Ik kan met ze praten en ze naar hun mening vragen.

Voor dit boek heb ik meer dan tweehonderd interviews in twaalf landen afgenomen, sprak ik met mensen die straatprotesten organiseerden, met veel politici die ermee geconfronteerd werden en met heel veel mensen van wie het leven erdoor werd beïnvloed.⁵ Er zat een enorme diversiteit in onze gesprekken, maar ik probeerde steeds een paar schijnbaar naïeve, bijna doelbewust domme vragen centraal te stellen. Wat leidde tot de golf van protesten? Welke doelen waren er? Werden ze bereikt? En zo niet, hoe kwam dat dan?

En daarna vroeg ik niet wat ze verkeerd of liever anders hadden gedaan. Ik probeerde het anders te benaderen. Ik zei dan vaak zoiets als: ‘Wat zou je zeggen tegen een tiener die in Tanzania of Mexico of Kirgizië een politieke omwenteling meemaakt of het leven in zijn of haar land wil veranderen? Zijn er lessen die je zelf hebt geleerd en die je aan hen zou willen meegeven?’

Er is een reden om het in deze vorm te gieten, los van het feit dat je mensen die tragische offers hebben gebracht bij een poging een betere wereld te creëren niet wilt kwetsen of opnieuw wilt traumatiseren.

Het is zonneklaar dat in de jaren 2010-2020 hevig werd verlangd naar een andere inrichting van het mondiale systeem, en de kans is groot dat dit verlangen binnenkort opnieuw tot uitbarsting komt. Zoals in veel historische werken wordt in dit boek zowel vooruitgekeken als teruggeblikt, maar de mensen die ik sprak bleken toch vooral over het recente verleden te willen praten.

Er is een bijzonder goede reden om te kiezen voor interviews, om heel grondig na te gaan wat er precies gebeurde en om te begrijpen hoe de demonstranten zich voelden toen de gebeurtenissen zich ontvouwen. Sommige historici geven de voorkeur aan de *longue durée*; ze leggen sociale transformaties liever uit door te wijzen op langetermijnveranderingen in onderliggende structuren dan door te kijken naar individuele keuzes. Maar revolutionaire situaties, in het bijzonder zoals die vanaf 2010 ontstonden, verdichten de tijd en doen de geschiedenis sneller stromen. Er zijn ‘momenten dat de loop van de gebeurtenissen plots verandert onder invloed van uiterst vreemde improvisaties,’ schreef Georgi M. Derluguian, een socioloog van Armeense, Russische en Oekraïense afkomst.⁶ Honderd jaar geleden zei de Russische revolutionair Vladimir Lenin blijkbaar al dat ‘er decennia zijn waarin niets gebeurt en dat er weken zijn waarin decennia gebeuren’⁷ Maar in de eenentwintigste-eeuwse stad gaat alles sneller, zegt de Amerikaanse politicoloog Mark Beissinger, wat betekent dat er weinig tijd is om gebeurtenissen te verwerken en na te denken over de volgende stappen.⁸ Beslissingen worden à la minute genomen, vaak op grond van iets wat in het verleden geleerd is, en deze beslissingen doen er echt toe.⁹ In deze momenten van ‘verdichte geschiedenis’ kan de korte termijn de rol spelen van de lange termijn.¹⁰

Ik kon zelf onderzoek doen in het Engels, Spaans, Portugees en Indonesisch en kreeg voor de interviews en onderzoeken in het Arabisch,

Russisch, Oekraïens, Turks en Chinees hulp van collega-onderzoekers, journalisten en academici. In de vier jaar dat ik mijn interviews deed, probeerde ik ook alles te lezen wat academici en deelnemers over de gebeurtenissen schreven. De literatuur en interviews bracht ik samen in een narratieve geschiedenis die zich richt op de periode 1 januari 2010 tot 1 januari 2020.

Het concept ‘decennium’ is voor het gemak door de mens bedacht; het is opgelegd aan een werkelijkheid die veel ingewikkelder is. Dat geldt natuurlijk ook voor taal, maar in dit geval komt deze kunstmatige tijdsindeling mij heel goed uit: ze bakent mijn onderzoek af, en bovendien valt het betreffende tijdvak mooi samen met een concrete reeks gebeurtenissen. Het verhaal begint in 2010 in Sidi Bouzid (Tunesië) en eindigt begin 2020 toen de wereld een nieuwe fase in ging, of door de komst van een virus op zijn minst een ander ritme kreeg. Maar als ik ambitieus in plaats van dodelijk overmoedig wilde zijn, moest ik mezelf nog meer beperken. Ik richt me daarom alleen op specifieke verschijnselen: protestbewegingen die zo groot werden dat ze politieke systemen op hun grondvesten deden schudden en daarmee afdwongen dat die systemen werden vervangen of heel snel veranderden. Niet alle bewegingen waren een mislukking, en zelfs in de mislukkingen zaten kleine overwinningen. Om redenen die nog duidelijk zullen worden, heb ik alleen grondig onderzoek gedaan naar gevallen buiten de rijke landen van de zogenoemde eerste wereld. Aangezien de nalatenschappen van 1789 en 1917 als uitgangspunt voor zo veel latere revolutionaire praktijken hebben gediend, is het belangrijk om na te gaan hoe die links-intellectuele geschiedenis vorm gaf aan het hedendaagse protest, ook al beslaan de recentelijk geuite verlangens het hele politieke spectrum. In dit boek probeer ik de protestbewegingen langs de meetlat van hun eigen doelen te leggen. En het verhaal dat ik vertel, komt onvermijdelijk voort uit wat ik het best ken. Ik besteed veel aandacht aan de rol van de internationale media en concentreer me op gebeurtenissen die ik zelf heb meegemaakt. Of ik het nu leuk vind of niet, de veranderingen in Brazilië hebben diep ingegrepen in mijn leven en in dat van veel goede vrienden, maar ten behoeve van een getrouwe weergave moet ik bij tijden kort en bondig blijven.

Zoals veel van mijn vrienden in het land heb ik de afgelopen jaren talloze uren nagedacht over wat er in 2013 eigenlijk met mij gebeurde en wat er nadien op zo veel andere plekken gebeurde. De ontrafeling

van dit mysterie, hoe zo veel protestbewegingen precies het tegenovergestelde konden opleveren van wat ze nastreefden, is voor mij ook een persoonlijke queeste geweest, en ik zal uitleggen waarom. Van 2010 tot 2016 werkte ik in Brazilië als correspondent voor de *Los Angeles Times*, en daarnaast hield ik een blog bij voor de *Folha de S.Paulo*, de belangrijkste krant van Brazilië. Na mijn vertrek was ik voor *The Washington Post* verslaggever in Zuidoost-Azië, waar ik twee andere episodes meemaakte die relevant zijn voor dit onderzoek. Maar laat ik vooropstellen dat de andere personen die in mijn verhaal figureren veel belangrijker zijn dan ik, en veel boeiender.

Wanneer we het einde van het decennium hebben bereikt, zullen we direct teruggaan naar de gesprekken die ik met al die mensen voerde. Dan zullen we terugblikken op het verleden en een poging doen vat te krijgen op de toekomst.

De Arabische Lente, Occupy Wall Street, de opstanden in Oekraïne, Chili en Hongkong: tussen 2010 en 2020 volgde wereldwijd opstand na opstand. In dit decennium vonden meer massaprotesten plaats dan op enig ander moment in de geschiedenis, protesten die vaak het tegenovergestelde van het gewenste effect hadden, met onverwachte consequenties. Hoe kon het dat na al deze opstanden, verspreid over heel de wereld, een echte revolutie uitbleef?

Het protestdecennium is een wervelende wereldgeschiedenis waarin journalist Vincent Bevins de balans opmaakt van deze periode. Hij combineert historische analyse en journalistieke brille, zijn eigen ervaringen tijdens protesten en interviews met onverschrokken protestanten. Het resultaat is een exposé van politieke systemen, protestbewegingen en niet te vergeten de rol van de media, met belangrijke lessen voor de toekomst.

Vertaald door Henk Moerdijk

WWW.OMNIBOEK.NL

Vincent Bevins is een prijswinnende journalist en correspondent. Voor de *Washington Post* was hij correspondent in Zuidoost-Azië, voor de *Los Angeles Times* in Brazilië. Tegenwoordig woont hij in Jakarta en schrijft hij onder andere voor de *New York Times*, *The Economist* en *The Guardian*.

